
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.368

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.34>

Гавриленко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2043-391>

Грищенко О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-5030>

Козицька Н.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7928-0268>

Havrilenko Nataliia, Hryshchenko Olena, Kozitska Natalia
National University of Shipbuilding

ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ БУХГАЛТЕРСЬКИХ РИЗИКІВ

SOME CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ACCOUNTING RISKS

В статті зазначено, що характерною особливістю страхового бізнесу є те, що, з одного боку страхування вважають одним із методів управління ризиком, а з іншого боку, страховик, як суб'єкт ринку, сам підпадає під вплив цілої низки ризиків. При цьому, очікуваним ефектом від надання страхових послуг бізнес визнає задоволення потреби безпеки, фактор впевненості господарюючого суб'єкта, який вступив у страхові відносини. Це зумовлює необхідність підвищення довіри обліково-аналітичних даних за своїм змістом до страхової компанії. Отже, запропонована нами більш розширена класифікація бухгалтерських ризиків дозволяє вести аналітичний облік за однорідними групами ризиків, в тому числі і страховими. Також в статті представлено авторське бачення методики бухгалтерського обліку і включення в бухгалтерську звітність страхових компаній можливих збитків, пов'язаних з наслідками бухгалтерських ризиків, які позитивно вплинуть на інформативність, достовірність даних про рух фінансових резервів, а також якість контролю щодо їх цільового використання.

Ключові слова: страхові резерви, страхові ризики, бухгалтерський облік, облікові ризики, інформація.

The article states that a characteristic feature of the insurance business is that, on the one hand, insurance is considered one of the methods of risk management, and on the other hand, the insurer, as a market entity, is itself exposed to a number of risks. At the same time, the expected effect of the provision of insurance services is recognized by the business as the satisfaction of the need for security, the confidence factor of the business entity that has entered into insurance relations. This makes it necessary to increase the trust of the accounting and analytical data in terms of its content to the insurance company. Accounting of an insurance company has its own specific subject, which is due to its direct insurance activity. Taking into account the peculiarities of the classification of accounting risks proposed by us, we consider it necessary to supplement this classification in relation to the peculiarities of the activities of insurance companies. It is noted that the accounting of the financial and economic activity of

an insurance company assumes the principle of prudence (conservatism), which affects the assessment of balance sheet items and the determination of the amounts of income and expenses of the insurance company. In this case, special attention should be paid to characteristic facts that arose in previous reporting periods, but were accepted for accounting and included in accounting for the reporting period. The essence of the aforementioned transactions can be assessed in future accounting periods, but the full amount of losses cannot be determined when preparing accounting statements. Therefore, when evaluating such consequences when preparing accounting statements, it is necessary to observe a certain caution, which implies the principles of prudence, which in accounting information turns into a factor of uncertainty. As for the latter, it is formed in real conditions in the form of economic facts and is manifested on the date of accounting recognition of income and expenses, in the assessment of assets, when deciding the issue of creating valuation reserves. Taking into account the above, we present the author's vision of the accounting methodology and the inclusion in the accounting statements of insurance companies of possible losses associated with the consequences of accounting risks, which will positively affect the informativeness, reliability of data on the movement of financial reserves, as well as the quality of control over their intended use.

Key words: *insurance reserves, insurance risks, accounting, accounting risks, information.*

Постановка проблеми. Господарська діяльність українських комерційних підприємств відбувається наразі, в умовах війни, під впливом факторів невизначеності та обумовленого нею ризику. Особливий вплив на невизначеність здійснює інформація, яка перебуває в розпорядженні господарюючого суб'єкта при прийнятті управлінських рішень від повної її відсутності до значних обсягів. Результати проведених нами досліджень показали, що найбільш важливими інформаційними ризиками в бухгалтерському обліку відносяться ті, що тісно пов'язані з інтерпретацією інформації у бухгалтерській звітності.

Немає жодного сумніву в тому, що в сучасному економічному середовищі господарські ризики слід своєчасно виявляти, оцінювати і приймати до бухгалтерського обліку, оскільки відсутність вірогідної інформації може стати потенційним джерелом збитків і спотворення даних про фінансові результати. Економіці України в умовах сьогодення притаманні різноманітні ризики різної складності, проте їх облік по суті перебуває на початковому етапі розвитку, система бухгалтерських ризиків майже зовсім відсутня. Таке становище обумовлює чисельні порушення в обчисленні податків, призводить суб'єкт господарювання до значних штрафних санкцій, прямому спотворенню даних бухгалтерської звітності і, навіть, до банкрутства.

На даний час майже зовсім не розроблені способи бухгалтерської оцінки бухгалтерських ризиків через механізм резервування, хоча деякі локальні способи були запропоновані в економічних умовах України дев'яностих років минулого століття. Реформування вітчизняного бухгалтерського обліку майже зовсім не відбулося на питаннях бухгалтерських ризиків, тому є необхідним перегляд практики ігнорування в обліку і звітності фактично наявних бухгалтерських ризиків, яка склалася. Все це зумовлює об'єктивну потребу українського бухгалтерського обліку в дослідженні суті бухгалтерських ризиків, їх класифікації, оцінки та бухгалтерського обліку в якості об'єктів, яку важко переоцінити. Явна обмеженість наукових досліджень та пов'язаних з ними публікацій у сфері бухгалтерського обліку ризиків і їх важливість при реформуванні системи вітчизняного бухгалтерського обліку стало передумовою для вибору теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні основи бухгалтерського обліку в умовах невизначеності в тому або іншому ступеню розглядалися в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених. податкового менеджменту досліджувалася упродовж багатьох років українськими вченими: Т. Кулініч, І. Шепель, Н. Гавриленко [1], Д. Буханець [2], Т. Несторенко [3], М. Корінько і І. Гриненко [4], В. Муковіз і Ю. Гриценко [5], А. Грінко [6] та інших науковців [7–12]. В деякій мірі їм присвячені вітчизняні облікові стандарти та МСФЗ. Однак безпосередньо методології бух-

галтерського обліку ризиків належної уваги не приділено. Так, вважаємо недостатньо дослідженими джерела формування бухгалтерських ризиків, їх класифікації, системи обліково-аналітичного забезпечення та відображення в бухгалтерському обліку.

Формулювання цілей статті полягає в дослідженні методики системного бухгалтерського обліку ризиків в умовах невизначеності та війни.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, бухгалтерські ризики в аналітичному обліку доцільно класифікувати за трьома групами залежно від причин їх виникнення на:

1) бухгалтерські ризики, обумовлені забезпеченням достовірної звітної облікової інформації суб'єкта господарювання;

2) бухгалтерські ризики, пов'язані зі спеціалізацією господарської діяльності суб'єкта господарювання, які супроводжують його діяльність і включаються в бухгалтерський облік і звітність;

3) бухгалтерські ризики, не пов'язані з господарською спеціалізацією суб'єкта господарювання, що супроводжують його діяльність і є включеними в бухгалтерський облік і звітність.

На рис. 1 запропонована типова класифікація облікових ризиків, яка притаманна всім видам економічної діяльності та дозволить забезпечити облік бухгалтерських ризиків у їх конкретному змісті на господарюючих суб'єктах різних видів економічної діяльності.

Слід зазначити, що характерною особливістю страхового бізнесу є те, що, з одного боку страхування вважають одним із методів управління ризиком, а з іншого боку, страховик, як суб'єкт ринку, сам підпадає під вплив цілої низки ризиків. При цьому, очікуваним ефектом від надання страхових послуг бізнес визнає задоволення потреби безпеки, фактор впевненості господарюючого суб'єкта, який вступив у страхові відносини. Це зумовлює необхідність підвищення довіри обліково-аналітичних даних за своїм змістом до страхової компанії. Бухгалтерський облік страхової компанії має свій специфічний предмет, що обумовлено безпосередньою її страховою діяльністю. З врахуванням особливостей запропонованої нами класифікації облікових ризиків, вважаємо за необхідне доповнити цю класифікацію, стосовно до особливостей діяльності страхових компаній.

До першої групи ризиків доцільно включити облікові ризики, обумовлені забезпеченням достовірності звітної інформації страхової компанії, а саме: 1) облікові ризики, обумовлені рішеннями, прийнятими в обліковій політиці страхової компанії; 2) облікові ризики, обумовлені рішеннями, прийнятими в межах внутрішніх нормативних актів страхової компанії (інструкціях, положеннях, розпорядженнях); 3) облікові ризики, обумовлені порядком формування і надання звітності зовнішнім користувачам; 4) облікові ризики, обумовлені нормативно-правовими актами на страховому ринку.

Другу групу ризиків формують облікові ризики страхової компанії, які супроводжують її діяльність і є включеними до бухгалтерського обліку і звітності, а саме: 1) облікові ризики, пов'язані з обслуговуванням страхових полісів; 2) облікові ризики, пов'язані з обслуговуванням договорів перестраховання; 3) облікові ризики, пов'язані з відображенням в бухгалтерському обліку сумнівної дебіторської заборгованості; 4) облікові ризики, обумовлені розміщенням у активи засобів страхових резервів; 5) облікові ризики можливого банкрутства.

До третьої групи ризиків пропонуємо включити облікові ризики, що не пов'язані зі страховою діяльністю, а супроводжують діяльність страхової компанії і включаються в бухгалтерський облік і звітність, а саме: 1) облікові ризики зобов'язань, пов'язаних з визнанням оціночних зобов'язань; 2) облікові ризики знецінювання активів; 3) облікові ризики сумнівної дебіторської заборгованості; 4) облікові ризики війни та обставин непереборної сили.

Взагалі, будь-які господарські ризики страхової компанії в кінцевому підсумку автоматично стають бухгалтерськими і знаходять відображення в звітності. Однак, для того, щоб достовірно відобразити бухгалтерський ризик у звітності необхідними є

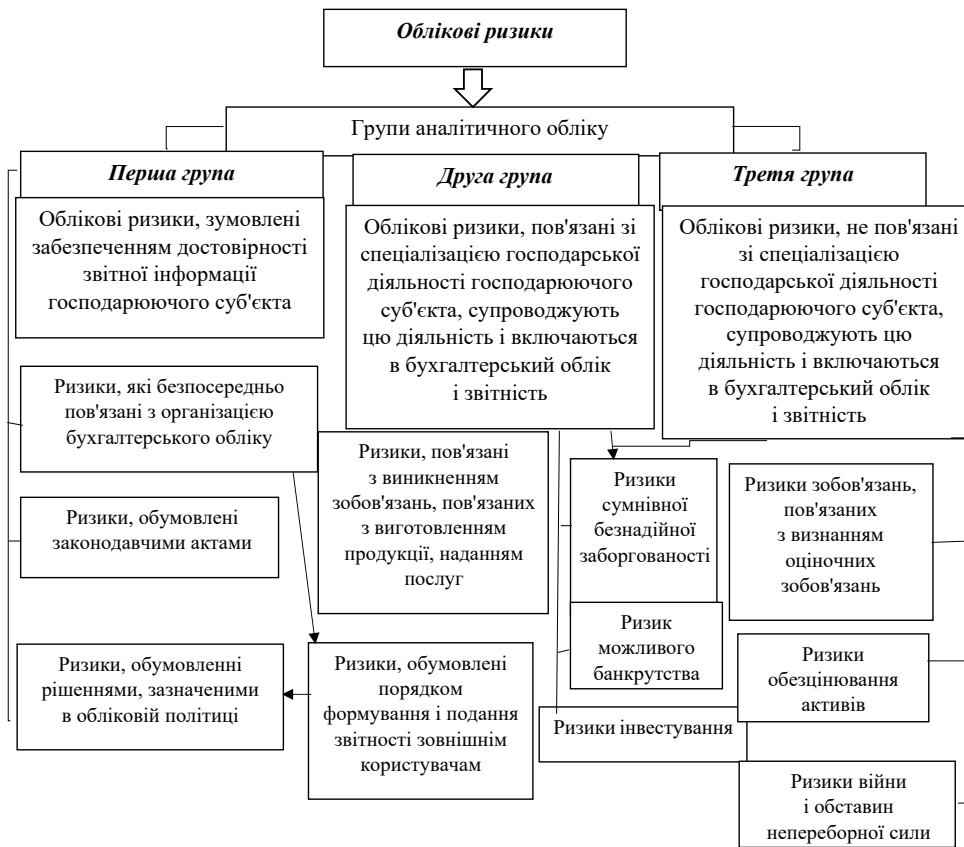

Рис. 1. Класифікація облікових ризиків

Джерело: складено авторами

попередні внутрішні процедури, які складаються з визначення ризику, його документування і оцінки.

Необхідно визнати, що всі оціночні резерви страхової компанії є більш-менш умовними, оскільки характеризуються невизначеністю терміну його тривалості. Бухгалтерський облік фінансово-господарської діяльності страхової компанії припускає принцип обачності (консерватизму), що впливає на оцінку статей бухгалтерського балансу і визначення сум доходів і витрат страхової компанії. В даному випадку особливої уваги заслуговують характерні факти, які зародилися в попередніх звітних періодах, однак прийняті до бухгалтерського обліку та включені в бухгалтерську звітність за звітний період. Суть вищезгаданих операцій можна буде оцінити в майбутніх звітних періодах, однак повну суму збитків при складанні бухгалтерської звітності визначити неможливо. Отже, оцінюючи такі наслідки при складанні бухгалтерської звітності, необхідно дотримуватися певної обережності, що припускає принци обачності, який у бухгалтерській інформації переходить у фактор невизначеності. Щодо останнього, то він утворюється в реальних умовах у вигляді господарських фактів і проявляється на дату бухгалтерського визнання доходів і витрат, в оцінці активів, при вирішенні питання щодо створення оціночних резервів.

Суми доходів і витрат звітного періоду, які обліковуються на рахунках бухгалтерського обліку, можна визнати їх оцінкою, оскільки вона базується на доступній інфор-

мації фінансового характеру. Проте, з врахуванням сум доходів і витрат необхідним є коригування початкової оцінки ризику звітного періоду, а в результаті впливу бухгалтерських ризиків початкова оцінка фінансового результату не буде дорівнювати його бухгалтерській сумі. Таким чином, зважаючи на принцип обачності, утворена сума різниці при формуванні бухгалтерської звітності повинна бути визнана витратами. А це зумовлює неминуче формування резервів під бухгалтерські ризики для відшкодування можливих наслідків і таким чином підтримання стійкого фінансового стану страхової компанії.

Вітчизняні та міжнародні стандарти не передбачають створення резервів під бухгалтерські ризики під бухгалтерські ризики, тому, з метою усунення даного недоліку, пропонуємо доповнити План рахунків бухгалтерського обліку субрахунком 499 «Резерви на усунення наслідків облікових ризиків». Ведення аналітичного обліку зумовлене особливостями запропонованої нами класифікації.

Відповідно до МСФЗ, страховик повинен регулярно оцінювати всі свої активи щодо їх знецінювання та у випадку наявності відповідних ознак, негайно створювати резерв під знецінювання відповідного активу. Наслідки ризиків знецінювання активів пропонуємо відображувати в резервах на одному рахунку, оскільки у них єдиним джерелом формування є прибуток. Таким чином, до субрахунку 499 «Резерви на усунення наслідків облікових ризиків» рекомендуємо відкриття наступних аналітичних рахунків:

- 499-1 «Резерви під бухгалтерські ризики»;
- 499-2 «Резерви під зниження вартості матеріальних цінностей»;
- 499-3 «Резерви по сумнівних боргах»;
- 499-4 «Резерви під знецінення фінансових вкладень».

Створення резервів під бухгалтерські ризики на кінець звітного періоду призводить до збільшення інших витрат поточного періоду на величину сформованих резервів, а скориговані в бік зменшення статті активу балансу і суми чистого прибутку за звітний період, знаходять своє відображення в балансі. Кореспонденція рахунків по субрахунку 499 «Резерви на усунення наслідків облікових ризиків», рекомендована нами для страхових компаній, наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків по субрахунку 499 «Резерви на усунення наслідків облікових ризиків», рекомендована нами для страхових компаній

Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Нараховано резерв	94.2	499 (за аналітичним рахунками)
Списано сальдо (дебетове) по 499 субрахунку	94.2	499 (за аналітичними рахунками)
Списано сальдо (кредитове) по 499 субрахунку	499 (за аналітичними рахунками)	94.1

Джерело: розроблено авторами

Підставою для нарахування резервів може слугувати робочий документ, який в довільній формі слід розробити страховій компанії «Висновок щодо доцільності формування резервів під облікові ризики». В якості облікових реєстрів ми рекомендуємо «Відомість аналітичного обліку по рахунку 49», яка відкривається окремо по кожному субрахунку і дані якої дозволяють забезпечити контроль розрахунків сум резервів нарахування і використання.

Висновки. Отже, на підставі рекомендованих загальних класифікацій багатокритеріальних ризиків, нами запропонована більш розширена класифікація бухгалтерських ризиків за основними причинами їх виникнення для комерційних організацій, що дозво-

ляє вести аналітичний облік за однорідними групами ризиків, в тому числі і страхових. Також представлено авторське бачення методики бухгалтерського обліку і включення в бухгалтерську звітність страхових компаній можливих збитків, пов'язаних з наслідками бухгалтерських ризиків, які позитивно вплинуть на інформативність, достовірність даних про рух фінансових резервів, а також якість контролю щодо їх цільового використання.

Список використаних джерел:

1. Кулініч Т., Шепель І., Гавриленко Н. Розвиток управлінського обліку на основі ризик-орієнтованого підходу. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. № 1. С. 17–24. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6296>
2. Буханець Д. Облік та звітність в страхових компаніях (методологічні та організаційні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2000. 19 с.
3. Nestorenko T. Digitalization and information society. Selected issues. Series of monographs Faculty of Architecture. *Civil Engineering and Applied Arts University of Technology* : monograph. Katowice, 2022. 53.
4. Корінько М., Гриненко І. Резерви як об'єкт бухгалтерського обліку: уточнення категорійно-понятійного апарату. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 4. С. 15–20. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.4.15>.
5. Муковіз В., Грищенко Ю. Облік формування резервів в управлінні ризиками підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 2. С. 49–54.
6. Grinko A., Havrylenko N., Kostash T., Plekan M., Breus S. Organization of a strategic management accounting in an innovative economy. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*. 2020. Volume 24. Issue 5. P. 1–7. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17632>
7. Гавриленко Н. В., Грищенко О. В., Козицька Н. О. Основні проблеми функціонування системи збалансованих показників у стратегічному контролінгу. *Економіка. Фінанси. Право*. Київ : ТОВ «Міжнародний бізнес центр», 2020. № 5. С. 13–20. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4691>
8. Гавриленко Н. В. Методичні підходи до розробки прогнозової звітності підприємства як бази для оцінки інноваційної діяльності. Problems of accounting, analysis and audit: the institutional dimension : collective monograph. Nürnberg, Deutschland : Verlag SWG imex GmbH, 2015. С. 21–27. URI: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5450>
9. Гавриленко Н. В., Грищенко О. В., Козицька Н. О. Оцінка результативності управлінського обліку, аналізу та контролю витрат. Accounting, analysis and audit activities of the enterprises: problems, trends, prospects. 2016. С. 18–27. URI: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5446>
10. Гавриленко Н., Козицька Н., Грищенко Е. Бухгалтерські критерії ідентифікації = Accounting criteria for identifying. The VIII International Academic Congress «Development of Countries in Asia, Africa and Europe: Past, Present and Future» (Republic of Korea, Seoul, 3-5 November 2015). Seoul, South Korea : Seoul National University Press, 2015. P. 80–87. URI: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6360>
11. Козицька Н., Гавриленко Н. Управлінський облік та внутрішньогосподарський контроль виробничих процесів = Management Accounting and Internal Economic Monitoring of Production Processes. *Cambridge Journal of Education and Science*. Cambridge University Press. 2015. № 2 (14). Vol. 5. P. 321–329. URI: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5772>
12. Буга Н. Ю., Гавриленко Н. В. До и после 1 апреля 2011 года: бухгалтерский и налоговый учет. *Бизнес Информ*. 2011. № 10. С. 103–106. 691. URI: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6299>

References:

1. Kulinich T., Shepel' I., Havrylenko N. (2021) Rozvytok upravlins'koho obliku na osnovi ryzyk-orientovanoho pidkhodu [Development of management accounting based on risk-oriented approach]. *Ekonomichnyy analiz*, tom 31, no. 1, pp. 17–24. Available at: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6296>
2. Buhanec D. (2000) Oblik ta zvitnist v strahovih kompaniyah (metodologichni ta organizacijni aspekti) [Accounting and reporting in insurance companies (methodological and organizational aspects)], Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.

3. Nestorenko T. (2022) Digitalization and information society. Selected issues. Series of monographs Faculty of Architecture : monograph. *Civil Engineering and Applied Arts University of Technology*. Katowice, 53.
4. Korinko M., Grinenko I. (2021) Rezervy yak ob'iekt bukhgalterskoho obliku: utochnennia katehoriino-poniatiinoho aparatu [Reserves as an object of accounting: specification of the category-conceptual apparatus]. *Investments: practice and experience*, vol. 4, pp. 15–20.
5. Mukoviz V., Hrytsenko Yu. (2019) Accounting for the formation of reserves in the risk management of the enterprise [Oblik formuvannia rezerviv v upravlinni ryzykamy pidpriemstva]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 2, pp. 49–54.
6. Grinko A., Havrylenko N., Kostash T., Plekan M., Breus S. (2020) Organization of a strategic management accounting in an innovative economy. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, vol. 24, issue 5, pp. 1–7. Available at: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17632>
7. Havrylenko N., Hryshchenko O., Kozitska N. (2020) Osnovni problemy funktsionuvannia systemy zbalansovanykh pokaznykiv u stratehichnomu kontrolihu [The main problems of functioning of the system of balanced indicators in strategic controlling]. *Ekonomika. Finansy. Pravo* [Economy. Finances. Right], no. 5, pp. 13–20. Available at: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4691> (in Ukrainian)
8. Havrylenko N. (2015) Metodichni pidhodi do rozrobki prognoznoyi zvitnosti pidpriemstva yak bazi dlya ocinki innovacijnoyi diyalnosti [Methodical approaches to the development of enterprise forecast reporting as a basis for evaluating innovative activity]. *Problems of accounting, analysis and audit: the institutional dimension: collective monograph*. Nürnberg, Deutschland: Verlag SWG imex GmbH, pp. 21–27. Available at: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5450>
9. Havrylenko, N. V., Hryshchenko, O. V., & Kozitska, N. O. (2016) Otsinka rezultatynosti upravlinskoho obliku, analizu ta kontroliu vytrat. *Accounting, analysis and audit activities of the enterprises: problems, trends, prospects: collective monograph*. SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, p. 18–27. Available at: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5446>
10. Havrilenko, N., Kozickaya, N., Hrishenko, O. (2015) Buhgalterski kriteriyi identyfikaciyi [Accounting criteria for identifying]. *The VIII International Academic Congress "Development of Countries in Asia, Africa and Europe: Past, Present and Future"*. Seoul, South Korea: Seoul National University Press. Available at: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6360>
11. Kozicka N., Havrilenko N. (2015) Upravlinskij oblik ta vnutrishnogospodarskij kontrol virobnychih procesiv [Management Accounting and Internal Economic Monitoring of Production Processes]. *Cambridge Journal of Education and Science*. Cambridge University Press, no. 2 (14), vol. 5. hh. 321–329. Available at: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5772>
12. Buga N. Yu., Havrilenko N. V. (2011) Do i posle 1 aprelya 2011 goda: buhgalterskij i nalogovyj uchet [Before and after April 1, 2011: accounting and tax accounting]. *Biznes Inform*, vol. 10, pp. 103–106.